

<https://doi.org/10.53656/his2023-4-3-let>

*Documentary Heritage
Документално богатство*

СЪГЛАСИТЕЛНО ПИСМО НА МУТАФЧИЙСКИЯ ЕСНАФ В ТЪРНОВО ОТ 6 НОЕМВРИ 1872 ГОДИНА

Доц. д-р Светла Атанасова

Регионален исторически музей – Велико Търново

Abstract. The consent letter of Goat's Hair Processing Guild in Tarnovo dated back in November 6, 1872 is a contract (agreement) between the members of the governing body, attached with their signatures, seals and fingerprints for compliance with certain clauses, as an integral part of the statute (law) and the rules of the corporate organization.

The analysis of the preserved manuscript texts in Bulgarian answers a number of questions related to the social status and property status of the representatives of the guild of Goat's hair processing, the level of education and literacy, the membership and the participation of master craftsmen from nearby settlements in the association. In a comparative analysis with other documents from an earlier and/or later historical period, a repetition of the names of some of the Tarnovo craft's men (mutafchii) - participants in the board of directors, is noticeable. They are represented in various incarnations as benefactors, wealthy merchants or members of the municipal council. The graphic prints of the personal and official seals on the document, their technical parameters and artistic analysis cast new light on the biographies of their holders before 1872.

The collected historical information about the activities of the goat's-hair rugs makers' guild in Tarnovo in 1872 – extracted from the document, is systematized and analyzed in separate annexes. These include facsimiles, a list of members of the governing body and a catalogue of the official and personal seals.

Keywords: consent letter; Goat's hair processing (Mutafchii) guild; Tarnovo; regulations; personal seals

Въведение

Мутафчийството¹ е един от най-добре развитите занаяти в българските земи през втората половина на XIX в. Търново, като стопанско средище, играе водеща роля в производството и търговията на изделия от козинява прежда, предназначени за вътрешния и външния пазар. През този период в Старата столица са регламентирани и действат 11 еснафски сдружения и организации

(Pletnyov 2000, p. 149). Те участват в пазарната регулация, уточняват изкупните цени и продажбите на готовите изделия.

След Кримската война (1853 – 1856) обаче с навлизането на новите капиталистически отношения, техните функции са силно занижени. Забогателите майстори и първомайстори – представители на отделни еснафи, все по-осезателно влияят върху динамиката на производството. В ръководството на корпоративните сдружения те се изявяват като организатори, но и като представители на търговско-лихварския капитал. В редица случаи подчиняват цели стопански структури под свой контрол. Конкурентните западноевропейски фабрични изделия постепенно обезсмислят регулаторните функции на професионалните сдружения. Част от тези автономни органи се разпадат, но други продължават да съществуват до Освобождението под формата на обществено полезни организации и кредитни институти (Atanasova 2014, p. 128).

В този ред на мисли, мутафчийският еснаф не прави изключение от формиращите се тенденции в стопанското развитие на Търново през 70-те години на XIX в. Управителното тяло (лонжата) се запазва, но неговите функции се свеждат до приемането на нови чираци и калфи, контрол върху задължителните данъци и такси към еснафската каса, решаване на възникнали спорове с конкуренцията и налагане на материални и нематериални санкции за всички членове на сдружението, които нарушават устава и съпътстващите наредби (Draganova 1968, p. 80).

Цели и задачи на настоящото проучване

Настоящото проучване представя и анализира запазено „Съгласително писмо на мутафчийския еснаф в Търново от 6 ноември 1872 г.“. Документът се съхранява във фондовете на Регионалния исторически музей – Велико Търново, и до момента не е публикуван и не е бил обект на самостоятелно изследване. Цитиран е за първи и последен път в научната публикация на Тодорка Драганова от 1968 г., посветена на развитието на занаятите в Търново през XIX в. Изследователката го определя като „правилник на мутафчийския еснаф в Търново“ и прилага два кратки цитата относно предвижданите наказания от управителното тяло за нарушителите. Примерите са използвани като илюстрация на „организационния живот“ на еснафските сдружения в Търново (Draganova 1968, p. 80).

Съгласителното писмо на мутафчийския еснаф в Търново от 6 ноември 1872 г. съдържа сключено споразумение между представителите на управителния съвет и е неразделна част от регламентираните правила и норми в корпоративната организация. Допълнителните условия имат силата на писмен договор и са скрепени с печати и други обозначения на отделните участници. Причината за съставянето на документа следва да се търси във възникналите

непредвидени или системни нарушения на правилника от членовете на еснафа на различни позиции в служебната йерархия.

Анализът на ръкописните текстове на български език дава отговори на редица въпроси, свързани със социалния статус и имущественото състояние на представителите на мутафчийския еснаф, степента на образование и грамотност, членския състав и участието на майстори занаятчии от близки населени места в сдружението. При сравнителен анализ с други документи от по-ранен или по-късен исторически период, се забелязва повторение на имената на някои от търновските мутафчии – участници в управителния съвет. Те са представени в различни превъплъщения като благодетели, заможни търговци или членове на общинския съвет. Графичните отпечатыци на личните и служебните печати върху документа, техническите им параметри и художествените анализ хвърлят нова светлина върху биографиите на техните притежатели преди 1872 г. Разбира се, остават открити редица въпроси, свързани с „излизането“ от анонимност на „нашите герои“. Липсват публикации и изворов материал за дейността на по-голямата част от търновските майстори – мутафчии².

Горепосочените факти стоят в основата на авторовата мотивация да систематизира разнородната като обем и съдържание информация в отделни приложения с описателен и аналитичен характер. Конкретните приноси се открояват чрез съдържанието на писменото споразумение на български език, списъка на представителите на управителното тяло на мутафчийския еснаф от 1872 г. и каталога на личните и служебните печати – поставени като графични отпечатыци върху документа.

Представянето и анализирането на този ценен документ са невъзможни без съпътстващата историческа информация за дейността на мутафчийския еснаф в Търново от 30-те до 70-те години на XIX в.

Мутафчийският занаят в Търново от 30-те до 70-те години на XIX в.

Интензивното развитие на мутафчийството в Старата столица е съпътствано с големите държавни поръчки от страна на централната власт към местните майстори през 1831 – 1832 г. Високата порта в Истанбул отправя искане към търновския войвода за доставка на 10 000 торби от чиста табашка вълна, пълни с пясък и пръст, за укрепване на редутите. Търновските мутафчии се задължават да изработят и изпратят в турската столица в период от две години 7500 зобници³ и 7500 тривки⁴ за конете на султанската армия (Dokumenti 1940, р. 182).

По време на Кримската война устабашията на мутафчийския еснаф Пенчо Стойнов сключва споразумение за изработка от местните майстори на „1000 чула⁵, 2000 чифта торби, 4000 кустека, 2000 юлара⁶, 1000 пайвана⁷, 2000 гебрета⁸ и няколкостотин харара⁹“ за нуждите на турската войска, която е разквартирувана в Търново. От тази поръчка местните майстори реализират печалба приблизително от 20 000 лв. (Moskov 2009, pp. 139 – 140).

Недостигът на работна ръка и суровини, както и множеството краткосрочни поръчки от страна на държавната власт водят до прехвърляне на работа и към други изпълнители. В писмо от 12 февруари 1854 г. шуменският военачалник Мехмед Джемали уведомява главнокомандващия на турските войски в града, че поръчаните в Търново 739 чувала за нуждите на войската не са доставени. Джемали моли поръчката да бъде възложена на мутафчиите в Шумен (Velkov & Gruevski 1993, p. 214).

След края на Кримската война мутафчийската стока от Търново започва да се изнася със съдействието на еснафа и на централната власт в Бесарабия, Русия и Дунавските княжества (Румъния). В Русия се продават най-вече козиняви торби. В Румъния интересът към всички занаятчийски изделия е завишен и те не се облагат с вносно мито. Примери в това отношение са Влашко и Добруджа, където поръчките на вълнени торби за съхранение на кашкавал достигат до 15 000 броя. Търновските мутафчии предлагат своята стока и на ежегодните панаири в Джумая (Търговище), Хаджиоглу Пазарджик (Добрич) и Карасу (Меджидие). Те правят големи доставки на чували за семена и земеделска стока и за градинарите в Търновско, в Севлиево и Ловеч (Moskov 2009, p. 140).

През 1860 г. с производството на вълнени торби, чулове и дисаги са ангажирани около 400 майстори, калфи и чираци в Търново (Dokumenti 1940, p. 141; Moskov 2009, p. 140; Pletnyov 2000, pp. 147 – 148). Готовата занаятчийска продукция се предлага на клиентите в 10 дюкяна, които се намират в края на Самоводската чаршия в близост до Ум пазар (пазар за брашно). Голяма част от майсторите работят в домовете си, а по-заможните имат работилници (Draganova 1968, p. 74). Пример в това отношение е търновският мутафчия Дончо Цонюв, който през 1874 г. притежава къща на четири етажа в Патрик махала. На първия етаж са мазата, яхърът за животни и градината, на втория е разположен дюкянът с открит чардак за излагане на стоката, на третия се намират помещенията за чираците и самата работилница с излаз към двора и четвъртият е жилищен (Draganova 1968, p. 74).

Мутафчийският еснаф активно участва с дарения за обществено полезни дейности. Ежегодно в служебната каса се заделят средства за помощ на училищата, църквите, манастирите и благоустройството на града. В летописната книга на Преображенския манастир е записано дарението на мутафчийския еснаф за светата обител през 1831 г. в размер на 140 гроша. През 1842 г. всички еснафски организации участват в строежа и украсяването на църквата „Св. Никола“. Мутафчиите даряват на храма иконата „Св. Три светители“ (Draganova 1968, p. 86).

В запазената тефтер с кратки списъци на търновските еснафи от 1866 – 1868 г. се споменават имената и даренията на отделни членове на мутафчийския еснаф. Сред тях фигурират хаджи Владо мутаф, Колю Бонюв мутафчи,

хаджи Рашо Минюв, Радко Мутафчи, Стефан Станев, Братан Минюв и Георги Цвятков¹⁰.

„Съгласително писмо на мутафчийския еснаф в Търново от 6 ноември 1872 г.“ – анализ на документа

Писменото споразумение между членовете на управителното тяло на мутафчийския еснаф от 1872 г. постъпва в Търновския музей през 1960 г. Документът е инвентиран в сбирката на основен фонд „Възраждане“. Ръкописният текст е двуезичен, като в дясната половина е на български език, а в лявата половина – на османотурски език. Текстът на кирилица е писан със синьо мастило и е четивен. Османотурските текстове са записани с черно мастило – силно избледняло на места вследствие на времето, атмосферните условия и почистването след реставрация. По хартията има следи от кафяви петна от окисляване. Прави впечатление, че ръкописът на кирилица е доста наситен. Има вероятност преводът на български език да е правен на по-късен етап. За тази хипотеза обаче не съществуват доказателства и съдим единствено по външните белези и различното мастило, което е използвано. „Съгласителното писмо“ е дело на двама автори текстописци. Вторият владее добре османотурските шрифтове и писмена. Като официален документ, споразумението задължително е изписано на езика, с който борава османската администрация¹¹.

Високо горе на лицевата част на документа стои султанската тугра на Абдул Азис (1861 – 1876) и надпис на османотурски под нея: „Документ (акт или хюджет) за покупко-продажба от 2000 до 4000 гроша“¹². За оформянето на „съгласителното писмо“ е използвана гербова хартия (еврак-ъ сахиха), върху която се съставят най-често официални документи за заем, менителници, разписки, протоколи и съдебни разписки. Нейната стойност е 2 гр. (Arnaudov 1871, pp. 442 – 449). Под султанската тугра ясно личи воден знак на данъчното управление за заверка и въвеждане в регистъра. Автентичността на документа е потвърдена и от мастилен печат на мутафчийския еснаф в Търново. Еснафските печати обикновено се използват за удостоверяване на обществени документи, както и за юридическа аргументация на договори, платежни формуляри, писмени послания до административни организации и други (Haritonov 2019, p. 68).

На гърба на документа са изписани имената на членовете на управителното тяло на Търновския мутафчийски еснаф през 1872 г. Почерците са различни и този факт навежда на мисълта, че са поставени собственоръчно. Документът е скрепен с печати, кръстчета и пръстови отпечатащи на 58 представители на мутафчийския еснаф. 12 от тях са се обозначили с лични печати¹³. Печатите удостоверяват правните условности на всяко гражданско лице. През Възраждането те са символ за обществен престиж. Всеки собственик избира формата, големината и изображенията върху тях. В изобразителното поле

почти винаги присъстват име, фамилия, година на изработка или професия (Haritonov 2019, p. 116).

Използваният похват за пръстовите отпечатыци и кръстни знаци е характерен за безписмените или неграмотни граждани, но в случая подобно тълкуване е неуместно. Известен е фактът, че повечето занаятчии практикуват търговска дейност, владеят по няколко езика и участват в съвещателните органи на общинските структури. Обяснението следва да се търси в записаното указание в края на споразумението: „Тука колко-то смы са събрали днес брата ще са подпишемъ и кой-то не знае да са подпише, ще си оудари печата, или ще си оудари пръста, както слѣдувамы синца“¹⁴.

Имената на майсторите занаятчии на гърба на документа са изписани на кирилица с черно мастило. Текстовете са ясни и четивни. Изключение правят някои имена, където мастилото е силно избледняло. Неясни са два от личните печати на Глигор Гергюв Иваница Илиюв¹⁵.

Документът е с размери 69,5/29,2 см, с височина буквите на ръкописните текстове от 0,5 до 0,9 см. Запазен е в добро състояние. На две места има следи от прегъване. В горната част хартията е леко закъсана по краищата.

В „съгласителното писмо“ ръководните органи на еснафа посочват причината за тяхното събиране, а именно да съгласуват всички организационни дейности и възникнали професионални казуси в съответствие с приетия устав на организацията: „Събрахмы са днесъ синца еснафски ѝ искамы както са съгласиұмы синца да си гудимъ законы еснафски както за момчета и калфы-тѣ и за чирацы-тѣ и за сичкитѣ други работы как-то казахъ еснафа както слѣдува“¹⁶.

В писмото са представени четири основни проблема и са предложени конкретни решения.

Първият проблем е свързан с приемането на новите чираци и калфи в организацията и неизпълнението на поетите от тях договорни задължения. При постъпването на всеки нов човек на работа към еснафа той трябва да се представя пред управителното тяло за одобрение, а не да се изпраща от своя гарант директно при работодателя в нарушение на устава. В случаите, когато наетото момче нарушава едногодишния договор със своя господар и отива на работа при друг, без да е поискал разрешение от еснафската организация, се санкционира с „три оки“¹⁷ восък“ в полза на служебната каса. Освен това горепосоченият се задължава да завърши годината при стария си господар според предварителното споразумение. Прави впечатление, че наложените санкции имат материално изражение и в случая восъкът играе ролята на паричен еквивалент. Това е често срещана практика при уреждане на парични и стокови взаимоотношения в северните български земи. През XIX в. восъкът и кожите са най-ценната стока и разменно средство не само на Балканите. Сключеното споразумение между първенците цели да запази съществуващите традиции и

регламента за управителното тяло колкото се може за по-дълго време. И не на последно място, санкциите са още едно средство за умножаване на капиталите в еснафската каса.

„I во Момче кога ще са пристави не може да са пристави само и скрито-мъ; ще са приставѣ при лонжа-та, сиречь при долуподписаны-тѣ лица. На-противъ приставено-то момче не си искарало година-та отишло оу друго-го безъ еснафскѣй изинъ ще има пълно право еснафа три оки воськъ и ще зема-тъ момчето отъ него, и ще си отиде при майстора си да си доискара годината. Тѣй сѣщо и чирацы-тѣ пѣрвы хакъ¹⁸ додѣ не искара не бѣва да отиде оу друго-го да пристава“¹⁹.

Вторият въпрос е свързан със задължителната първоначална вноска на всеки новопроизведен майстор в мутафчийския еснаф.

„II-ро Новъ майсторъ ще плаща 80 и словом Осемдесет гроша на еснафската каса“²⁰.

Третият проблем е свързан с неправомерното упражняване и на друг за-нята паралелно с мутафчийския без въпросното действие да е съгласувано с управителните съвети на двата еснафа. При регистрирането на подобна изма-ма еснафът санкционира потърпевшия с „три оки воськъ“. В съгласителното писмо се коментира въпросът, свързан с изработката на „плетен шив“ – пле-тен шнур със сложна структура (гайтан).

Споменаването на занаята гайтанджийство в едно от условията на догово-ра означава, че са констатирани системни нарушения.

„III-то Плетенъ шивъ оу кого-то се оулови ще плаща три оки воськъ на еснафската каса“²¹.

И последният въпрос, който вълнува управителното тяло на еснафа, е предварително взетата заплата от работниците и евентуалното им напускане на мутафчийската работилница. В тези случаи чираците и калфите следва да постигнат споразумение с господарите. В противен случай новият майстор, който ги наема, внася „три оки воськъ“ в еснафската каса.

„IV-то Нѣкой работникъ при нѣкого надзелъ пары като остави господарѣ си, ще са сутѣмки съ него че тогава ще иде при друго-го, ако не са сутѣмки съ господарѣ си, кой-то го прѣеме ще даде три оки воськъ“²².

Последният разрешен казус е красноречив пример, че регулацията в кор-поративното сдружение е валидна с пълна сила и за работници, и за работо-датели. Съгласителното писмо дава ценна информация за дейността на му-тафчийския еснаф през 1872 г. Представя казусите, пред които е изправено управителното тяло, и неговия организационен опит да търси адекватни ре-шения. С подобни проблеми се сблъскват и еснафските организации в други населени места.

Любопитна е информацията на гърба на документа. Там са упоменати поч-ти всички представители на управителното тяло на мутафчийския еснаф в

Търново и негови действителни членове през 1872 г. За някои от тези личности се откриват свидетелства и в други документални източници. В редица случаи личните печати в качеството на първокласен исторически извор също дават насоки за разсъждения, относно житейските им превъплъщения извън стопанската сфера.

Под документа полагат лични печати и други обозначения 58 души. Имуществената и социалната диференциация сред съсловие то на мутафчиите е видна от начина, по който те заявяват своята принадлежност към професионалното сдружение и участието в стопанския живот на селището. 12 от тях притежават лични печати, което е гаранция за по-висок социален статус. Сред тях се открояват имената на хаджи Белчу, Дончу Цонюв, Иванчо Цонюв, хаджи Калчу Минюв, хаджи Рашо Минюв, Недю Димов, Влатко Петров, Пеню Стану (Станев), Ганчо Велюв, Иван Илия, Глигор Гергов (неясен отпечатък) и Иваница Илиюв (неясен отпечатък).²³ Трима от тях са придобили титлата „хаджии“ след поклонение на Светите места. Този факт от житейската им биография говори за натрупано значително богатство от занаяти и търговия и последвали привилегии с участие в общинската администрация и социалния живот на селището. Личният печат е индикация, че собственикът му го използва по предназначение за скрепяване на сделки, свързани с производство и продажба на мутафчийска стока. В редица случаи той се поставя върху опакованите търговски товари за износ.

Наблюдава се известна повторяемост на фамилиите „Цонюв“, „Минюв“, „Райков“, „Станев“, „Илия“, „Андреюв“ и т.н. Този факт говори, че майсторите занаятчии и членове на един еснаф са в родствени връзки – бащи и синове, братя или братовчеди. В списъка на търновските еснафи от 1866 – 1868 г. фигурира името на мутафчийца Стефан Станев²⁴. Със същата фамилия са членовете на управителното тяло Пеню Стану (Станев) и Рад Станъ през 1872 г. Под съгласителното писмо стоят печатът на Дончу Цонюв и пръстовият отпечатък на Петку Цонюв. Сред споменатите заможни дейци на мутафчийския еснаф се нареждат хаджи Калчу Минюв и хаджи Рашо Минюв. В края на документа с кръстови обозначения се идентифицират Костадин Андреюв и Васил Андреюв. Могат да се изброят още примери в тази посока.²⁵ Родствената връзка между споменатите членове на мутафчийския еснаф не е доказана и нашето твърдение остава в рамките на хипотезата. През XIX в. практикуваните занаяти и търговската дейност са наследствени и се предават на следващото поколение в семейството.

От споменатите членове на мутафчийския еснаф името на Дончо Цонюв се среща и в по-късни документи от 1874 г. За неговото богатство и четириетажната къща с работилница и дюкян в Патрик махала вече стана въпрос (Draganova 1968, р. 74). Без съмнение, паралелно с мутафчийството той се занимава и с търговска дейност и в следващите години добива голяма популярност и авторитет сред своите съграждани.

В деветмесечния отчет на Градската община в Търново, изготвен за периода от 1 юни 1873 г. до 28 февруари 1874 г. са вписани свидетелства и завещания на видни граждани. От лихвите по завещанията на Иван Дивитаков, Ангел Камбуров и Дончо мутафчията в касата постъпват 8100 гр. (Tonkov 2020, pp. 283 – 284).

Хаджи Рашо Минюв и Радко мутафчи фигурират в по-ранните списъци на членовете на мутафчийския еснаф от 1866 – 1868 г. Двамата търновски занаятчийци работят поне десетилетие в този занаят, развиват се в служебната йерархия и от редови членове влизат в управителния съвет на еснафа²⁶. Хаджи Рашо Минюв е сред благодетелите на християнската общност. През 1867 г. последният дарява 35 гр., а през 1868 г. – 800 гр.²⁷ Сред спомоществателите се открояват и неговите синове Христо и Петър²⁸. В същия списък на дарители от мутафчийския еснаф стоят имената на хаджи Владо мутаф (Влатко Петров) и Петко Гирганов²⁹.

В „съгласителното писмо“ фигурират имената на четирима мутафчийци от съседното селище Горна Оряховица. Те са изписани като „Ангел Петров мутафа Ряховица“, „Стефан Пенчу мутаф Ряховица“, „Димитри Ряховица“ и „Пеню Марин мутаф Ряховица“³⁰. Този факт може да се тълкува по няколко начина. Първият вариант включва въпросните майстори да имат работилници и дюкяни в Търново, но да живеят в Горна Оряховица. Вторият вариант предполага, че мутафчийците от Горна Оряховица се присъединяват към сключеното споразумение на търновци, което е малко вероятно. И третият и най-сигурен вариант според нас е те да са се преселили в Търново и да развиват своята дейност в Старата столица. Месторождението им обаче винаги ще ги отличава в общността.

Техническите параметри и художественият анализ на личните печати на търновските граждани дават различна гледна точка за изследването. Особеностите в украсата им и композиционните решения ги открояват в две групи. Към първата група принадлежат печатите с декоративна и стилизирана украса, използвани са мотиви и текстове. Те са по-ранни като изработка и се срещат през 60-те и 70-те години на XIX в. При втората група печати украсата е шрифтова, ръкописна и декоративна. Гравирани са символи и текстове. Тези атрибути се използват по предназначение от 70-те години до края на XIX в. и често се срещат в лична и служебна кореспонденция (Atanasova 2005, pp. 293 – 294). Стилистиката на печатите потвърждава, че някои от собствениците им ги използват по предназначение далеч преди 1872 г.

От графичните отпечатъци е видно, че преобладаващата част от тях са изработени в местни художествени и гравьорски ателиета. Текстовете обикновено са разположени на 2, 3 или 4 реда, гравирани със съкращения. В определени случаи името на притежателя е изпълнено в монограм. Някои от представителите на мутафчийския еснаф посочват и своята професия. Май-

сторите гравьори са неопитни и качеството на металореза е слабо. Допуснати са редица правописни грешки на кирилица. Липсват смислени композиционни решения³¹.

Извън установената рамка като техническо и художествено изпълнение се откроява личният печат на Иван Илия. Налице е изключително прецизна изработка от майстора гравьор. Композиционното решение включва две тънки връзани линии по периферията на печатащата част, които открояват централното изображение на монограм с инициалите „ИВ“ и „ИЛ“, разположен на два реда и оформен върху свитък хартия или отворена книга. Символите са обградени от лавров венец, който завършва с корона, увенчана с кръст.³² В цялостната композиция присъстват множество символи, характерни за възрожденските дейци – благодетели за просвещението и църковната самостоятелност. Печатът „говори“ за своя собственик и неговата роля в живота на града.

Личните печати дават информация и за използването на калиграфски оформени шрифтове от майсторите гравьори, както и за отправените идейни послания, резултат от динамичните възрожденски процеси в българското общество през втората половина на XIX в. (Atanasova 2008, p. 256). Художествената украса показва странна симбиоза между естетиката на средновековните образци и заимстваните постижения от западноевропейското графично изкуство (Atanasova 2005, pp. 291, 296 – 298). Формира се специфичен български стил, който съхранява традициите на възрожденската глиптика и трансформира възприетите новости според нашата действителност (Roshkovska 1993, p. 87; Dinova-Ruseva 1987, p. 527). Личните печати са важен и задължителен атрибут за своите притежатели, защото те легитимират и регламентират участието на търновските занаятчии във вносно-износната търговия.

Заклучение

Представеното споразумение на мутафчийския еснаф в Търново от 1872 г. е красноречив пример за активната роля на корпоративните сдружения за регулацията на пазара и вътрешнотърговския обмен. Регламентираните отношения в еснафската организация са подчинени на спазването на устава, правилника и допълнителните разпоредби и споразумения между членовете на управителното тяло. Сблъсъкът между традициите и модерността през 70-те години на XIX в. занижава ролята на еснафите като контролиращи органи, но тяхната функция на основни субекти при реализирането на големи търговски операции в полза на професионалната общност се запазва. Прилаганите санкции и наказания към отделни членове следва да се третира като морални и етични норми на поведение, но и като средство за нови постъпления в еснафската каса. В повечето случаи събраните такси и налози се дават за благотворителност.

Представителите на управителното тяло на еснафа са уважавани граждани, заможни занаятчии и търговци, благодетели за развитието на просветното

ПРИЛОЖЕНИЕ 3

Списък на представителите на мутафчийския еснаф в Търново през 1872 г.³⁴

Хаджи Белчу – печат
Дончу Цонюв – печат
Хаджи Калчу Минюв – печат
Иванчу Цонюв – печат
Райку Иванов
Хаджи Рашо Минюв – печат
Недю Димов – печат
Ради Райку – кръстче и пръстов отпечатък
Влатко Петров – печат
Андрея Недю – пръстов отпечатък
Илия Герги – пръстов отпечатък
Пеню Стану – печат
Рад Станъ – пръстов отпечатък
Ганчу Велюв – печат
Димитър Петров – пръстов отпечатък
Момчу Калчув – кръстче
Пенчу Братанов – кръстче
Петку Стоюв – кръстче
Ангели Андрей – кръстче
Петку Цонюв – пръстов отпечатък
Лазар Радюв – кръстче
Павли Петков – пръстов отпечатък
Диму Иванов – кръстче и пръстов отпечатък
Иван Райков – пръстов отпечатък
Иван Косюв – пръстов отпечатък
Нену Мошу – пръстов отпечатък
Продан – пръстов отпечатък
Питар Андрон – пръстов отпечатък
Димитър Василиов – пръстов отпечатък
Гирганов – пръстов отпечатък
Иван Ватов – пръстов отпечатък
Иван Панюв – пръстов отпечатък
Мартин – пръстов отпечатък
Ненчу Петку – пръстов отпечатък
Петку Мирин – пръстов отпечатък
Стоян Ради – пръстов отпечатък
Димитър Добри – пръстов отпечатък
Иван Илия – печат

Цоню Иванов – пръстов отпечатък
Цанку Първов – пръстов отпечатък
Иван Велков – пръстов отпечатък
Върбан Андреюв – пръстов отпечатък
Димитър – пръстов отпечатък
Стойку Хаджи Дамянов
Димитър Радославов
Христо Паскалу
Глигор Гергов – печат (неясен отпечатък)
Иваница Илиюв – печат (неясен отпечатък)
Иван Стоянов – пръстов отпечатък
Ангел Петров мутафа Ряховица
Венку Угрешки мутаф – кръстче
Стефан Пенчу мутаф Ряховица
Димитри Ряховица
Пеню Марин мутаф Ряховица
Димитър Николов – кръстче
Костадин Андреюв – кръстче
Васил Андреюв – кръстче

ПРИЛОЖЕНИЕ 4

Каталог на служебните и личните печати³⁵.

Султанска тугра на Абдул Азис

Овална форма

Размери: 3,2/3,2 см.

Височина на буквите: монограм 1,4 см; текст във външния кръг 0,5 см.

Печат на мутафчийския еснаф в Търново

Овална форма (елипса)

Размери: 2,4 см/2,2 см.

Височина на буквите: 0,3 см.

Двуетичен, мастилен отпечатък. Текстът е разделен посредством тънки врязани линии. Във вътрешната елипса е гравирен на османотурски с ръкописен шрифт, а във външната – на кирилица, специално изработен и калиграфски оформен шрифт с удебелявания и хасти на отделните букви: „Търново. еснаф. Мутаф“. Текстовете са идентични, като съдържание.

Не е посочена година на изработка на служебния печат.

Печат – воден знак на дефтерхането

Приблизителни размери: 1,6/1,6 см.

Височина на буквите: 0,5 см.

Личен печат на хаджи Белчо

Овална форма

Размери: 1,2 см/1,1 см.

Височина на буквите: 0,3 см.; 0,2 см на кръстчета и стилизирани фигури.

Изобразителното поле е разделено на три реда. На първия ред са гравирани три кръста; на втория ред е изписано името със съкращения – „БЕЛЧ“, третият ред завършва композицията със стилизирана фигура и геометрични орнаменти.

Личен печат на Дончо Цонюв

Овална форма

Размери: 1,1 см/1 см.

Височина на буквите: 0,2 см.

Изобразителното поле включва три реда с име, фамилия и упражнявана професия. Последното е изписано със съкращение на буквите: „Дончу“, „Цоню“, „мот“ (мутаф).

Личен печат на хаджи Калчу Минюв

Овална форма

Размери: 1,6 см/1,7 см.

Височина на буквите: 0,1 – 0,2 см.

Изобразителното поле е разделено на две части посредством плътна врязана линия и на него се четат името и фамилията: „Калчу“, „Минюв“. Геометрични орнаменти по периферията на печата завършват цялостната композиция.

Личен печат на Иванчо Цонюв

Овална форма (елипса)

Размери: 2 см/1,7 см.

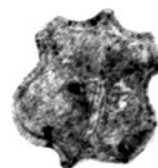
Името е изписано с монограм. Не е четивен.

Личен печат на хаджи Рашо Минюв

Овална форма

Отпечатъкът не е четивен. В централното изобразително поле има следи от монограм с приблизителни размери на буквите 0,5 см.

Личен печат на Недю Димов

Овална форма

Размери: 1,7 см/1,5 см.

Изобразителното поле е разделено на 4 части. Височина на буквите са 0,3 см и 0,4 см. На 2 и 3 ред са изписани името и професията със съкращение на буквите: „Недю“, „мүт“ (мутаф). На 1-ви и 4-ти ред стилизирана украса завършва цялостната композиция.

Личен печат на Влатко Петров

Осмостен

Размери: 1,2 см/1,2 см.

Изобразителното поле е разделено на 3 равни части. Височина на буквите 0,3 см. На 1-ви ред са гравирани кръстове, а на 2-ри и 3-ти ред са изписани името и фамилията със съкращения: „ВЛАТ“ и „ПЕТ“, за да се вмести в предвиденото пространство.

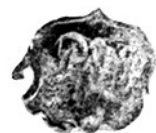

Личен печат на Пеню Стану

Овална форма

Размери: 1,2 см/1,4 см.

Отпечатъкът не е четивен. В централното изобразително поле има следи от монограм с приблизителни размери на буквите 0,7 см.

Личен печат на Ганчу Велюв

Овална форма (елипса)

Размери: 1,7 см/1,8 см.

Изобразителното поле е разделено на 4 равни части. Височината на буквите е 0,3 см. Името и фамилията са цялостно изписани на 2-ри и 3-ти ред: „ГАНЧУ“, „ВЕЛЮВ“. 1-ви и 4-ти ред добавят стилизираната украса на печата.

Личен печат на Иван Илиа

Овална форма (елипса)

Размери: 1,9 см/2,2 см.

В централната част на изобразителното поле на две реда са разположени инициалите на притежателя на печата с главни букви „ИВ“ и „ИЛ“ с височина 0,4 см. Текстът е обграден с контур, който наподобява свитък или отворена книга. От двете страни са врязани лаврови клонки, оформени като венец с панделка в долната част. В горната част над текста е изобразена корона, завършваща с кръст. Налице е изключително прецизна изработка – дело на опитен майстор.

Личен печат на Глигор Герчов

Печатът е нечетивен. Запазен е само контурът. Има овална форма с приблизителни размери: 1,7 см/1,8 см. Изобразителното поле е разделено на 4 части, изписани са име и фамилия с приблизителна височина на буквите 0,3 см.

Личен печат на Иваница Илиюв

Печатът е нечетивен. Запазен е само контурът. Има овална форма с приблизителни размери: 1,2 см/1,5 см.

БЕЛЕЖКИ

1. Мутафчийство – занаят за изработване на изделия от козинява прежда – торби, чували, дисаги, черги.
2. Съгласително писмо на мутафчийския еснаф в Търново от 6 ноември 1872 г., Регионален исторически музей – Велико Търново (РИМ – ВТ), Инв. № 680 В/ ТОМ ОФ. Документ – лице и гръб.
3. Зобница – торба за зърно, която се окачва на врата на конете.
4. Тривка – парче вълнен груб плат за почистване козината на животните.
5. Чул – покривало, наметало за добитък.
6. Юлар – оглавник.
7. Пайван – приспособление за оседлаване на конете.
8. Гебре – кесия от козинява вълна за почистване на отпадъците след животните.
9. Харар – рядко тъкан чувал за тютюн.
10. Държавен архив – Велико Търново (ДА – В. Търново), ф. 65 К Колекция от стари документи за Великотърновски окръг, оп. 4, а. е. 23 Търговски тефтер със списък на търновски еснафи 1866 – 1868 г., л. 6.
11. РИМ – ВТ, Инв. № 680 В/ ТОМ ОФ.
12. Преводът от османотурски на български език е направен от д-р Тихомир Тонков – главен експерт в Държавен архив – Велико Търново.
13. РИМ – ВТ, Инв. № 680 В/ ТОМ ОФ, л. 1 г.
14. Пак там, Инв. № 680 В/ ТОМ ОФ, л. 1 л.
15. Пак там, Инв. № 680 В/ ТОМ ОФ, л. 1 г.
16. Пак там, Инв. № 680 В/ ТОМ ОФ, л. 1 л.
17. Ока – мярка за тегло – 1,28 кг.
18. Хакъ – полагащ се дял, заработка, заплата.
19. РИМ – ВТ, Инв. № 680 В/ ТОМ ОФ, л. 1 л.
20. Пак там, Инв. № 680 В/ ТОМ ОФ, л. 1 л.
21. Пак там, Инв. № 680 В/ ТОМ ОФ, л. 1 л.
22. Пак там, Инв. № 680 В/ ТОМ ОФ, л. 1 л.
23. Пак там, Инв. № 680 В/ ТОМ ОФ, л. 1 г.
24. ДА – В. Търново, ф. 65 К, оп. 4, а. е. 23, л. 6.
25. РИМ – ВТ, Инв. № 680 В/ ТОМ ОФ, л. 1 г.
26. ДА – В. Търново, ф. 65 К, оп. 4, а. е. 23, л. 6.
27. Пак там, ф. 65 К, оп. 4, а. е. 23, л. 6, л. 12 л.
28. Пак там, ф. 65 К, оп. 4, а. е. 23, л. 1 г.
29. Пак там, ф. 65 К, оп. 4, а. е. 23, л. 2 г., л. 6.

30. РИМ – ВТ, Инв. № 680 В/ ТОМ ОФ, л. 1 г.
31. Пак там, Инв. № 680 В/ ТОМ ОФ, л. 1 г.
32. Пак там, Инв. № 680 В/ ТОМ ОФ, л. 1 г.
33. Регионален исторически музей – Велико Търново, Инв. № 680 В/ ТОМ ОФ, л. 1, л и г.
34. Регионален исторически музей – Велико Търново, Инв. № 680 В/ ТОМ ОФ, л. 1 г.
35. Регионален исторически музей – Велико Търново, Инв. № 680 В/ ТОМ ОФ, л. 1 г.

ЛИТЕРАТУРА

- АРНАУДОВ, Х., 1871. *Пълно събрание на държавниятъ законъ, уставъ, наставленія и високъ заповедъи на Османската империя*. Цари-град: Издаватъ са отъ Христа С. Арнаудова.
- АТАНАСОВА, С., 2005. Особенности в украсата на личните и фирмени печати на търновски търговци от втората половина на XIX в. *Регионален исторически музей – Русе, Известия. Градът. Археология и история*, Т. 9, с. 291 – 298. Русе: ТС Груп ООД. ISSN 1311-0942.
- АТАНАСОВА, С., 2008. Възрожденски печати от фонда на Регионален исторически музей – Велико Търново. *Известия на Регионален исторически музей – Велико Търново*, Т. 23, с. 247 – 258. Велико Търново: Абагар. ISSN: 0861-5888.
- АТАНАСОВА, С., 2014. *Търновските търговски дружества през Възраждането. Модели за стопанско развитие*. Велико Търново: Фабер. ISBN 978-619-00-0014-3.
- ВЕЛКОВ, А. & ГРУЕВСКИ, П., С. ИВАНОВА и колектив., 1993. *Опис на османотурски документи за занаяти и търговия (XV – XIX в.)*. София: Печатна база на Народна библиотека „Св. св. Кирил и Методий“.
- ДИНОВА-РУСЕВА, В., 1987. Живопис и графика. *История на България*, Т. 6. София: БАН, с. 527 – 533. Индекс 941 Б.
- ДОКУМЕНТИ за българската история., 1940, Т. 3. София: БАН. Придворна печатница.
- ДРАГАНОВА, Т., 1968. Икономическо развитие на гр. В. Търново през епохата на Възраждането. (Кратък исторически преглед). Част 1. *Известия на Окръжния исторически музей – В. Търново*. Варна: Държавно издателство, с. 67 – 89. Пор. № 6020/1968 г.
- МОСКОВ, М., 2009. *Избрани страници за Великотърновския край*. Велико Търново: Абагар. ISBN 978-954-427-856-4.

- ПЛЕТНЬОВ, Г., 2000. Стопанско и обществено развитие на града през втората и третата четвърт на XIX в. *История на Велико Търново*, Т. 2. с. 138 – 184. ISBN: 954-427-409-х.
- РОШКОВСКА, А., 1993. *Българска възрожденска глиптика*. София: Седем дни АД. ISBN 954846028.
- ТОНКОВ, Т., 2020. *Търновската община 1763 – 1878 г.* Велико Търново: Народна библиотека „Петко Р. Славейков”. ISBN: 978-619-7173-33-8.
- ХАРИТОНОВ, Х., 2019. *Сфрагистика. Енциклопедия*. Велико Търново: Фабер. ISBN: 978-619-00-1097-5.

REFERENCES

- ARNAUDOV, H., 1871. *Palno sabranie na darzhavnite zakoni, ustavi, nastavlenia i visoki zapovedi na Osmanskata imperia*. Tsarigrad: Izdavat sa ot Hrista S. Arnaudova.
- ATANASOVA, S., 2005. Osobenosti v ukrasata na lichnite i firmenite pechati na tarnovski targovtsi ot vtorata polovina na XIX v. *Regionalen istoricheski muzey – Ruse, Izvestia. Gradat. Arheologia i istoria*, Т. 9, pp. 291 – 298. Ruse: TD Grup OOD. ISSN 1311-0942.
- ATANASOVA, S., 2008. Vazrozhdenski pechati ot fonda na Regionalen istoricheski muzey – Veliko Tarnovo. *Izvestia na Regionalen istoricheski muzey – Veliko Tarnovo*. Т. 23, pp. 247 – 258. Veliko Tarnovo: Abagar. ISSN: 0861-5888.
- ATANASOVA, S., 2014. *Tarnovskite targovski druzhestva prez Vazrazhdaneto. Modeli na stopansko razvitie*. Veliko Tarnovo: Faber. ISBN 978-619-00-0014-3.
- VELKOV, A. & GRUEVSKI, P., S. IVANOVA i kolektiv., 1993. *Opis na osmanoturski dokumenti za zanayati i targoviya (XV – XIX v.)*. Sofia: Pечатna baza na Narodna biblioteka “Sv. sv. Kiril i Metodii”.
- DINOVA-RUSEVA, V., 1987. Zhivopis i grafika. *Istoria na Bulgaria*, Т. 6., pp. 527 – 533. Sofia: BAN. Index 941 B.
- DOKUMENTI za bulgarskata istoria., 1940, Т. 3. Sofia: BAN. Pridvorna pechatnitsa.
- DRAGANOVA, T., 1968. Ikonomicheskoto razvitie na gr. V. Tarnovo prez epohata na Vazrazhdaneto. (Kratak istoricheski pregled). Chast 1. *Izvestia na Okrazhnia istoricheski muzey – V. Tarnovo*, pp. 67 – 89. Varna: Darzhavno izdatelstvo. Por. № 6020/ 1968.
- MOSKOV, M., 2009. *Izbrani stranitsi za Velikotarnovskia kray*. Veliko Tarnovo: Abagar. ISBN 978-954-427-856-4.
- PLETNYOV, G., 2000. Stopansko i obshtestveno razvitie na grada prez vtorata i tretata chetvart na XIX vek. *Istoriya na Veliko Tarnovo*, Т. 2, pp. 138 – 184. ISBN: 954-427-409-х.

- ROSHKOVSKA, A., 1993. *Bulgarska vazrozhdenska gliptika*. Sofia: Sedem dni AD. ISBN 954846028.
- TONKOV, T., 2020. *Tarnovskata obshtina 1763 – 1878*. Veliko Tarnovo: Narodna biblioteka “Petko R. Slaveykov”. ISBN: 978-619-7173-33-8.
- HARITONOV, H., 2019. *Sfragistika. Entsiklopedia*. Veliko Tarnovo: Faber. ISBN: 978-619-00-1097-5.

LETTER OF CONSENT OF THE GOAT’S HAIR PROCESSING GUILD IN TARNOVO, NOVEMBER 6, 1872

✉ **Dr. Svetla Atanasova, Assoc. Prof.**

Web of Science Researcher ID AAT-3480-2021

ORCID iD: 0000-0001-8890-2516

Regional museum of History – Veliko Tarnovo

38, Ivan Vazov

5000 Veliko Tarnovo

E-mail: satanasova069@gmail.com